
Wojciech Góralski

PROBLEM PREWENCYJNEGO ZAPOBIEGANIA NIEWAŻNOŚCI MAŁŻEŃSTW NA DRODZE KANONICZNEGO BADANIA PRZEDŚLUBNEGO

Rosnąca wciąż wśród katolików liczba małżeństw nieudanych, rozwodów oraz spraw wnoszonych do trybunałów kościelnych o stwierdzenie nieważności małżeństwa skłania do refleksji nad jakością przygotowania kandydatów do zawarcia tego związku. Zdaniem F. Gil de las Herasa, któremu trudno nie przyznać słuszności, oprócz proklamowanego w kan. 1058 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.¹ prawa do zawarcia małżeństwa (*ius connubii*), istnieje również prawo do zawarcia małżeństwa ważnego. Prawu temu odpowiada obowiązek wspólnoty chrześcijańskiej, duszpasterzy oraz Kościoła ochrony tych praw². Prewencyjne zapobieganie zawieraniu małżeństw nieważnych na etapie przygotowania do małżeństwa jest więc doniosłą i palącą potrzebą chwili.

Jakkolwiek znaczące jest przygotowanie dalsze i bliższe do małżeństwa, to jednak gdy chodzi o zapobieganie nieważności małżeństw, szczególną rolę należy tutaj przypisać przygotowaniu bezpośredniemu, które – jak stwierdza Jan Paweł II w Adhortacji apostołskiej *Familiaris consortio* z 22 listopada 1981 r. – „powinno się odbywać w miesiącach i tygodniach poprzedzających ślub, aby w ten sposób nadać nowe znaczenie, nową treść i nową formę tak zwanemu egzaminowi przedślub-

KS. PROF. DR HAB. WOJCIECH GÓRALSKI – kierownik Zakładu Kościelnego Prawa Rodzinnego, Wydział Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, ul. Dewajtis 5, 01-815 Warszawa; e-mail: w_goralski@wp.pl

¹ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984 [dalej cyt.: KPK/83].

² F. GIL DE LAS HERAS, *Preparación para el matrimonio: aspectos jurídicos y pastorales*, w: *Forma jurídica y matrimonio canónico*, red. R. Rodríguez-Ocaña, Eunsa – Ediciones Universidad de Navarra, Pamplona 1998, s. 34-35.

nemu, wymaganemu przez prawo kanoniczne”³. Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim z 5 września 1986 r. poleca przeprowadzenie tego egzaminu na trzy miesiące przed planowanym terminem zawarcia małżeństwa⁴. Podobne postanowienie zawiera Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin Konferencji Episkopatu Polski z 1 maja 2003 r.⁵

Ów egzamin przedślubny, inaczej kanoniczne badanie przedślubne, stanowi doniosły moment dokonania weryfikacji zdolności prawnej nupturientów do zawarcia przez nich małżeństwa. Chodzi więc o podjęcie przez duszpasterza odpowiedzialnej decyzji o zakwalifikowaniu ich (lub nie) do zawarcia związku. Jest to adekwatny środek służący zapobieganiu zawierania małżeństw nieważnych, które są prawdziwym złem dla samych kontrahentów, ich dzieci, Kościoła i społeczności. Należy bowiem na tej drodze upewnić się, że mężczyzna i kobieta, którzy zamierzają zawrzeć małżeństwo w obliczu Kościoła, pragną małżeństwa prawdziwego, i czy są zdolni do zawarcia go. Kan. 1066 KPK/83 zawiera dyspozycję, w myśl której „przed zawarciem małżeństwa należy się upewnić, że nic nie stoi na przeszkodzie do jego ważnego i godziwego zawarcia”.

Na potrzebę troski o właściwą ocenę zdolności prawnej kandydatów do małżeństwa zwrócił uwagę papież Benedykt XVI w swoim przemówieniu do Roty Rzymskiej z 28 stycznia 2006 r., gdy stwierdził, że wrażliwość duszpasterska powinna zmierzać do usiłowania zapobiegania nieważności małżeństw podczas kwalifikowania nupturien-

³ IOANNES PAULUS PP. II, *Adhortatio apostolica Familiaris consortio* de Familiae christianae muneribus in mundo huius temporis (22.11.1981), AAS 74 (1982), s. 81-191; tekst polski: *Adhortacja apostolska „Familiaris consortio” Ojca świętego Jana Pawła II do biskupów, kapłanów i wiernych całego Kościoła katolickiego o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym*, Kuria Diecezjalna, Częstochowa 1982, nr 66; zob. także CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA, *Il matrimonio Canonico. Decreto generale* (05.11.1990), „Enchiridion CEI” 4 (1986-1990), s. 1317-1322; A. SAMMASSIMO, *Definizione giuridica del matrimonio e preparazione pastorale ad esso*, w: *Famiglia e matrimonio di fronte al Sinodo. Il punto di vista dei giuristi*, red. O. Fumagalli Carulli, A. Sammassimo, Vita e Pensiero, Milano 2015, s. 421.

⁴ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim* (05.09.1986), „Miesięcznik Pastorski Płocki” 72 (1987), nr 3, s. 88, nr 19.

⁵ *Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin Konferencji Episkopatu Polski* (01.05.2003), Warszawa 2003, s. 27-28, nr 28 i 29.

tów do ślubu⁶. Tenże Ojciec święty w adhortacji apostołskiej *Sacramentum caritatis* z 22 lutego 2007 r. nadmienił, że Synod Biskupów zaapelował o większe zaangażowanie duszpasterzy w dziedzinie formacji narzeczonych oraz potwierdził konieczność weryfikowania ich przekonań niezbędnych do ważności sakramentu małżeństwa, dotyczących czekających ich zadań⁷. Znacznie wcześniej, bo w dokumencie o przygotowaniu do małżeństwa z 13 maja 1996 r., Papieska Rada do Spraw Rodziny zwróciła uwagę na potrzebę „prewencyjnego wspierania” nupturientów, także w wymiarze prawnokanonicznym, by mogli utrzymywać i kultywować miłość małżeńską, wspólnotę międzyosobową, cnoty życia małżeńskiego oraz pokonywać nieuchronne kryzysy małżeńskie⁸.

Do kwestii kanonicznego badania przedślubnego odniósł się wprost Benedykt XVI w przemówieniu do Roty Rzymskiej z 22 stycznia 2011 r. Powołując się na kan. 1066 KPK/83, podkreślił konieczność sumiennego traktowania przez duszpasterzy tej czynności, która nie może mieć nic wspólnego z biurokracją polegającą na „wypełnieniu” urzędowego kwestionariusza. Papież przestrzega m.in. przed „ulgowym” czy też „wspaniałomyślnym” kwalifikowaniem kandydatów do małżeństwa, czego wielu oczekuje w imię poszanowania niewłaściwie rozumianego *ius connubii*⁹. Tymczasem małżeństwo – jako rzeczywisty węzeł miłości i sprawiedliwości między mężczyzną i kobietą, wyłączny i nierozzerwalny, skierowany ku dobru małżonków oraz ku zrodzeniu i wychowaniu potomstwa, będący u ochrzczonych sakramentem – nie wszyscy mogą zawrzeć. Wspomniane *ius connubii* dotyczy zawarcia prawdziwego małżeństwa, tj. takiego, jak je rozumie Kościół, nie zaś jakiegokolwiek związku. W przypadku więc ewidentnego braku zdolności prawnej narzeczonych do zawarcia właściwie rozumianego

⁶ BENEDETTO PP. XIV, *Discorso alla Rota Romana del 28 gennaio 2006*, AAS 98 (2006), s. 138.

⁷ BENEDICTUS PP. XVI, *Adhortatio apostolica postsynodalis Sacramentum caritatis de Eucharistia vitae missionisque Ecclesiae fonte et culmine* (22.02.2007), AAS 99 (2007), s. 105-180, nr 29.

⁸ PONTIFICIO CONSIGLIO PER LA FAMIGLIA, *La preparazione al matrimonio* (13.05.1996), „Enchiridion Vaticanum” 15 (1996), s. 504, nr 46.

⁹ Należy również wziąć pod uwagę kan. 219 KPK/83.

małżeństwa, stwierdza papież, duszpasterz powinien odmówić zakwalifikowania ich do zawarcia tego związku¹⁰.

Jakkolwiek – stosownie do dyspozycji kan. 1066 KPK/83 – w kano-
nicznym badaniu przedślubnym chodzi o upewnienie się, czy nic nie
stoi na przeszkodzie do ważnego i godziwego zawarcia małżeństwa¹¹,
to jednak najbardziej istotne wydaje się weryfikowanie wymogów nie-
zbędnych do ważnego zawarcia związku, a więc zdolności prawnej
nupturientów w tym zakresie. Chodzi zatem o czynności duszpasterza
przeprowadzającego tego rodzaju badanie, które powinno mieć cha-
rakter prewencyjnego zapobiegania zawieraniu małżeństw nieważ-
nych.

¹⁰ BENEDETTO PP. XIV, *Discorso alla Rota Romana del 22 gennaio 2011*, AAS 103 (2011), s. 109-110; zob. także W. GÓRALSKI, *Zawrzeć małżeństwo – czy tylko prawo? Ze spotkania Benedykta XVI z Rotą Rzymską*, „Miesięcznik Pastorski Płocki” 96 (2011), nr 3, s. 160-161; L. GHISONI, *La prevenzione della nullità del matrimonio nella preparazione immediata alle nozze*, w: *Matrimonio e famiglia in una società multireligiosa e multiculturale. Giornata Accademica e Solenne Atto Accademico della Pontificia Università Gregoriana 10 marzo 2011*, red. J. Kowal, M. Kovač, Gregorian & Biblical Press, Roma 2012, s. 54-55; H. FRANCESCHI F., *Preparazione al matrimonio e prevenzione della nullità*, w: *Verità del consenso e capacità di donazione. Temi di diritto matrimoniale e processuale canonico*, red. H. Franceschi F., M.A. Ortiz, Univeristà della Santa Croce, Roma 2009, s. 63-69; B.N. EJEH, *Ammissione alle nozze. La „misericordia preventiva” della normativa e della pastorale prematrimoniali*, w: *Misericordia e diritto nel matrimonio. Giornata di studio, Roma 22 maggio 2014*, red. C.J. Errázuriz, M.A. Ortiz, Edusc – Edizioni Univeristà della Sabta Croce, Roma 2014, s. 47-48.

¹¹ Według właściwej interpretacji kan. 1066 KPK/83 duszpasterz przeprowadzający kano-
niczne badanie przedślubne, kwalifikując narzeczonych do zawarcia małżeństwa, powinien
mieć moralną pewność, że nic nie stoi na przeszkodzie do ważnego i godziwego zawarcia mał-
żeństwa. Kanon ten nie wymaga natomiast, by duszpasterz miał pewność moralną, co do istnie-
nia prawdziwej zgody małżeńskiej, zdolności prawnej stron oraz nieistnienia przeszkód małżeń-
skich. Gdyby bowiem tak było, praktycznie zdobycie pewności moralnej w tym zakresie byłoby
niemożliwe, ponieważ chodziłoby niemal o obowiązek udowodnienia faktu negatywnego, tj.
tego, że nie istnieje nic, co mogłoby uczynić nieważnym małżeństwo, co z kolei implikowałoby
pominięcie zarówno *ius connubii* (kan. 1058 KPK/83), jak i *favor matrimonii* (kan. 1060
KPK/83). Należy zgodzić się z opinią H. Franceschiego, który przyjmuje, iż kan. 1060 KPK/83 nie
dotyczy tylko domniemania o ważności małżeństwa (w wątpliwości), lecz także – w sposób
konieczny – domniemania, w myśl którego narzeczeni pragnący zawrzeć małżeństwo w obliczu
Kościoła chcą prawdziwego małżeństwa i są zdolni do zawarcia go, dopóki nie udowodni się
(poprzez zdobycie pewności moralnej) czegoś przeciwnego. Zob. FRANCESCHI, *Preparazione al
matrimonio*, s. 67-68; zob. także F. GIL DE LAS HERAS, *Valutazione della capacità per sposarsi
nell’ammissione al matrimonio*, w: *Ammissione alle nozze e prevenzione della nullità del matrimo-
nio*, red. M.A. Ortiz, Giuffrè, Milano 2005, s. 80-81; T. POCAŁUJKO, *La prevenzione della nullità del
matrimonio nella preparazione e nell’ammissione alle nozze con una considerazione del contributo
dei tribunali ecclesiastici*, Pontificia Università Gregoriana, Roma 2011, s. 168-169.

Nieważność małżeństwa może wynikać (nie licząc niezachowania formy kanonicznej) z istnienia przeszkód małżeńskich (kan. 1083-1094 KPK/83), niezdolności konsensualnej (kan. 1095, 1°-3° KPK/83) oraz wad zgody małżeńskiej (kan. 1096-1103 KPK/83).

1. Badanie w zakresie przeszkód małżeńskich

Przeszkody małżeńskie zrywające, a więc skutkujące nieważnością małżeństwa: 1) brak wymaganego wieku (16 lat dla mężczyzny i 14 dla kobiety – *aetas*, kan. 1083 § 1 KPK/83); 2) impotencja (*impotentia*, kan. 1084 KPK/83); 3) węzeł małżeński (*ligamen*, kan. 1085 KPK/83); 4) różność religii (*disparitas cultus*, kan. 1086 KPK/83); 5) święcenia (*ordo*, kan. 1087 KPK/83); 6) wieczysty ślub czystości złożony w instytucie zakonnym (*votum*, kan. 1088 KPK/83); 7) uprowadzenie kobiety (*raptus*, kan. 1089 KPK/83); 8) występki (*crimen*, kan. 1090 KPK/83); 9) pokrewieństwo (w linii prostej oraz do czwartego stopnia w linii bocznej – *consanguinitas*, kan. 1091 KPK/83); 10) powinowactwo (w linii prostej – *affinitas*, kan. 1092 KPK/83); 11) przyzwoitość publiczna (w pierwszym stopniu linii prostej – *honestas publica*, kan. 1093 KPK/83); 12) pokrewieństwo prawne (w linii prostej lub w drugim stopniu linii bocznej – *cognatio legalis*, kan. 1094 KPK/83) wprawdzie nieczęsto występują między nupturientami, niemniej jednak duszpasterz przeprowadzający badanie przedślubne ma obowiązek dokładnego ustalenia, czy w danym przypadku nie zachodzi między narzeczonymi jakaś przeszkoda.

W powołanej wyżej instrukcji z 1986 r., Episkopat Polski poleca, by duszpasterz przeprowadzający kanoniczne badanie przedślubne dokładnie rozeznał sytuację osobową narzeczonych, zwracając uwagę na to, czy nie zachodzą między nimi przeszkody małżeńskie¹².

Gdy chodzi o przeszkody małżeńskie, to generalnie należy na wstępie stwierdzić, iż – jak to wskazują dane dotyczące procesów zwyczajnych *nullitatis matrimonii* – występują one stosunkowo rzadko (w latach 2004-2008 w procesach zwyczajnych prowadzonych w Rocie Rzymskiej było ich niespełna 100, a w kolejnych latach odnotowuje się

¹² Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim, s. 96, nr 49.

spadek tej liczby; w niektórych latach nie było ich w ogóle). Podobna tendencja daje się zauważyć także w stosunku do innych przeszkód. Wyroki, jakie zapadają w wymienionym trybunale z tytułu przeszkód małżeńskich w procesie zwyczajnym, stanowią znikomy procent w stosunku do wszystkich tego typu orzeczeń. Zdecydowanie więcej wyroków odnoszących się do przeszkód zapada w Rocie Rzymskiej w procesie dokumentalnym (w latach 2001-2008 ich przeciętna wynosiła ok. 2500 rocznie)¹³.

Do przeszkód, które najczęściej są przedmiotem rozpoznawania w sądach kościelnych należą: impotencja, brak wymaganego wieku i różność religii; pozostałe występują stosunkowo rzadko.

Co się tyczy przeszkody impotencji (kan. 1084 KPK/83), to w doktrynie współczesnej coraz częściej pojawia się postulat dopuszczania do małżeństwa osoby dotkniętej impotencją, gdy druga strona fakt ten zna i akceptuje¹⁴. Ponieważ jednak oficjalnie przyjmuje się, iż przeszkoda impotencji pochodzi z prawa naturalnego, to w przypadku stwierdzenia występowania jej u jednej ze stron nie należy danej pary dopuszczać do zawarcia małżeństwa. W instrukcji z 1986 r. Episkopat Polski stanowi, iż niedopuszczenie narzeczonych do małżeństwa może mieć miejsce jedynie w sytuacji przeszkody pewnej, nie zaś wątpliwej, co zresztą jest zgodne z dyspozycją kan. 1084 § 2 KPK/83¹⁵.

Odnosnie do przeszkody wieku (kan. 1083 KPK/83) trzeba najpierw wspomnieć, iż w myśl kan. 1083 § 2 KPK/83 Konferencja Episkopatu Polski, w instrukcji z 1986 r. podwyższyła (oczywiście jedynie *ad liceitatem*) – w stosunku do normy kodeksowej (kan. 1083 § 1

¹³ POCAŁUJKO, *La prevenzione della nullità del matrimonio*, s. 142.

¹⁴ Tak np. P. Moneta utrzymuje, iż w małżeństwie osoby dotkniętej impotencją, jakkolwiek niemożliwe jest osiągnięcie pełnego zjednoczenia międzyosobowego poprzez akt fizyczny, to jednak możliwe jest realizowanie przez małżonków wspólnoty życia opartej na uczuciu, wzajemnym szacunku i ewentualnym otwarciu na wychowanie potomstwa poprzez instytucję adopcji. Zob. P. MONETA, *Diritto al matrimonio e impedimenti matrimoniali*, w: *Gli impedimenti al matrimonio canonico. Scritti in memoria di Ermanno Graziani*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1989, s. 23; zob. także P. PELLEGRINO, *L'impedimento d'impotenza nel matrimonio canonico*, G. Giappichelli Editore, Torino 2004, s. 154; POCAŁUJKO, *La prevenzione della nullità del matrimonio*, s. 146.

¹⁵ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim*, s. 97, nr 51.

KPK/83) – wiek do zawarcia małżeństwa: dla mężczyzny 21 lat i dla kobiety 18 lat, a następnie w instrukcji dla duszpasterzy dotyczącej małżeństwa konkordatowego z 22 października 1998 r., w związku z nowelizacją polskiego prawa rodzinnego z 24 lipca 1998 r.¹⁶, określiła ten wiek dla obu płci na 18 lat¹⁷. W przypadku nieukończenia przez kobietę lat osiemnastu, jeśli ukończyła lat 16, możliwe jest udzielenie jej (*ad liceitatem*) dyspensy przez ordynariusza miejsca¹⁸. Stawiając ten przepis, ustawodawca powołuje nr 50 swojej instrukcji z 1986 r., gdzie wymaga się zgody rodziców (lub opiekunów prawnych) na małżeństwo kobiety, która nie osiągnęła wymaganego wieku. Przedstawiając sprawę ordynariuszowi miejsca, duszpasterz powinien zaznaczyć, czy na zawarcie małżeństwa takiej kobiety wyrażają zgodę jej rodzice (lub opiekunowie prawni). W przypadku uzasadnionego sprzeciwu rodziców (lub opiekunów prawnych) ordynariusz miejsca, stosownie do kan. 1071 § 1, 6° i kan. 1077 § 1 KPK/83, może zakazać czasowo zawierania małżeństwa, nie udzielając dyspensy¹⁹.

Biorąc pod uwagę fakt zawierania małżeństwa przez osoby w wieku dość wczesnym, a tym samym niewystarczająco dojrzałe, co niejednokrotnie skutkuje rozpadaniem się takich związków (świadczy o tym wzrost liczby orzeczeń trybunałów kościelnych z tytułu niedojrzałości), wielu autorów, m.in. U. Navarrete, krytycznie odnosi się zarówno do dyspozycji kan. 1083 § 1 KPK/83, jak i kan. 1083 § 2 KPK/83. Ten ostatni nie ma większego znaczenia, gdyż pozwala konferencjom biskupów na podniesienie wieku do zawarcia małżeństwa jedynie *ad liceitatem*²⁰. E. Vela słusznie zauważa, że roztropność prawnicza zawsze

¹⁶ Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o zmianie ustaw – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks postępowania cywilnego, Prawo o aktach stanu cywilnego, ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. Nr 117, poz. 757.

¹⁷ *Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski dla duszpasterzy dotycząca małżeństwa konkordatowego* (22.10.1998), w: W. GÓRALSKI, *Zawarcie małżeństwa konkordatowego w Polsce*, Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1998, s. 131, nr 8.

¹⁸ Tamże, nr 10.

¹⁹ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim*, s. 97, nr 50.

²⁰ Zob. U. NAVARRETE, *Gli impedimenti relativi alla dignità dell'uomo: aetas, raptus, crimen*, w: *Gli impedimenti al matrimonio canonico*, s. 75; MONETA, *Diritto al matrimonio e impedimenti matrimoniali*, s. 21-23; A. GIRAUDO, *L'impedimento di età nel matrimonio canonico (can. 1083)*. *Evolu-*

wymagała bardziej dojrzałego wieku dla podjęcia obowiązków wynikających z umowy. Tymczasem gdy chodzi o małżeństwo, podstawową komórkę życia cywilnego i kościelnego, gdzie zaczynają się kształtować przyszli kapłani i zakonnicy, to do jego zawarcia wystarczy wiek, z którym istnienie dojrzałości zakłada się raczej jedynie w formie domniemania, które następnie może okazać się pomyłką podczas trudnego etapu zmierzającego ku dojrzałości²¹. Równie trafna wydaje się uwaga S. Panizo Orallogo, który opowiadając się za podwyższeniem wieku do małżeństwa, przestrzega jednocześnie przed myleniem dojrzałości kanonicznej z dojrzałością psychologiczną²².

Nie ulega więc najmniejszej wątpliwości, iż w kwalifikowaniu osób bardzo młodych do małżeństwa duszpasterze powinni wykazać – w poszczególnych przypadkach – dużą roztropność.

W odniesieniu do przeszkody różności religii (kan. 1096 KPK/83), której zniesienia (lub zastąpienia zwykłym zakazem) – z powodu nieuzasadnionego ograniczenia *ius connubii* – domagają się niektórzy przedstawiciele doktryny, m.in. P. Moneta²³, wypada zauważyć, iż udzielenie od niej dyspensy jest uwarunkowane złożeniem przez stronę katolicką rękojmi w postaci oświadczenia, że gotowa jest odsunąć od siebie niebezpieczeństwo utraty wiary, oraz przyrzeczenia, że uczyni wszystko, co w jej mocy, aby wszystkie dzieci zostały ochrzczone i wychowane w Kościele katolickim (kan. 1086 § 2 i kan. 1125, 1° KPK/83). O rękojmiach tych powinna być powiadomiona druga strona (nieochrzczone), stosownie do kan. 1125, 2° KPK/83. Duszpasterz nie może zapomnieć, iż na mocy art. 3 motu proprio Benedykta XVI *Omnium in mentem* z 26 października 2009 r.²⁴ przeszkodą są związani

zione storica e analisi delle problematiche attuali della dottrina e della prassi, Pontificia Università Gregoriana, Roma 2007, s. 394-395; POCAŁUJKO, *La prevenzione della nullità del matrimonio*, s. 146-148.

²¹ L. VELA, *Età per il matrimonio (Aetas ad matrimonium)*, w: *Nuovo Dizionario di Diritto Canonico*, red. C. Coral Salvador, V. De Paolis, G. Ghirlanda, Edizioni Paoline, Cinisello Balsamo 1993, s. 475.

²² S. PANIZO ORALLO, *La inmadurez de la persona y el matrimonio*, Universidad Pontificia de Salamanca, Salamanca 1996, s. 63-66.

²³ Zob. MONETA, *Diritto al matrimonio e impedimenti matrimoniali*, s. 27.

²⁴ BENEDICTUS PP. XVI, *Litterae apostolicae motu proprio datae quaedam in Codice Iuris Canonici immutantur Omnium in mentem* (26.10.2009), AAS 102 (2010), s. 8-10.

także ci katolicy (ochrzczeni w Kościele katolickim lub do niego nawróceni), którzy formalnym aktem odłączyli się od niego.

Mając na uwadze dyspozycje kan. 1125, 2° i kan. 1126 KPK/83, przeprowadzający kanoniczne badanie przedślubne musi pamiętać również o tym, że w instrukcji Episkopatu Polski w sprawie duszpasterstwa małżeństw o różnej przynależności kościelnej z 11 marca 1987 r.²⁵ forma składania przez stronę katolicką rękojmi została określona jako pisemna, a sposób powiadomienia strony nieochrzczonej o ich złożeniu polega na pisemnym poświadczeniu (na formularza zawierającym rękojmie), iż rękojmie te przyjmuje do wiadomości²⁶.

Poza tym duszpasterz nie może zapomnieć o pouczeniu stron o celach oraz istotnych przymiotach małżeństwa, których nie może wykluczyć żadna ze stron (kan. 1125, 3° KPK/83)²⁷.

Z naciskiem należy powiedzieć, że kapłan przeprowadzający kanoniczne badanie przedślubne ma obowiązek wnikliwego zbadania, czy między nupturientami nie zachodzi jakakolwiek przeszkoda małżeńska. Szczególnej uwagi wymagają przypadki uzasadnionych wątpliwości w tym względzie. Tak może być np. w odniesieniu do przeszkody węzła małżeńskiego, zwłaszcza gdy chodzi o osoby nieznanego duszpasterzowi, w szczególności obcokrajowców, które to osoby uprzednio zawarły już małżeństwo z inną osobą (cywilne lub w jakiejś wspólnocie religijnej) i nie potrafią w pełni udokumentować, że są wolnego stanu. Dokładne zbadanie stanu wolnego jest wówczas koniecznością, a jak długo istnieje podejrzenie o to, że dana osoba zawierała już jakiś związek, nie należy jej kwalifikować do zawarcia małżeństwa przed wyjaśnieniem sprawy.

Nie trzeba wspominać, że w przeprowadzaniu kanonicznego badania przedślubnego w odniesieniu do przeszkód małżeńskich nie wystarczy rutynowe stawianie każdej ze stron (badanych osobno) pytań zawartych w formularzu protokołu, dotyczących ewentualnego istnienia przeszkód; niezbędne jest zwięzłe wyjaśnienie „treści” każdego *im-*

²⁵ Instrukcja Episkopatu Polski w sprawie duszpasterstwa małżeństw o różnej przynależności kościelnej (11.03.1987), „Miesięcznik Pastorski Płocki” 72 (1987), nr 3, s. 115-124.

²⁶ Tamże, s. 119, nr 6c.

²⁷ Zob. tamże.

pedimentum, tak by były właściwie rozumiane przez badanego nupturienta.

2. Badanie w zakresie zdolności konsensualnej

Powszechnym zjawiskiem ostatnich dziesiątków lat jest rozpoznawanie w trybunałach kościelnych coraz większej liczby spraw o nieważność małżeństwa z powodu niezdolności konsensualnej, inaczej psychicznej (kan. 1095, 1°-3° KPK/83)²⁸, w szczególności z tytułu *incapacitas assumendi* (kan. 1095, 3° KPK/83). Dostrzega się tutaj brak przygotowania ludzkiego u licznych kontrahentów, co następnie prowadzi do stwierdzenia, że wiele osób nie jest wystarczająco zdolnych do powzięcia ważnej zgody małżeńskiej. Nic też dziwnego, że zapobieganie nieważności małżeństw z powodu niezdolności konsensualnej stanowi dzisiaj poważny problem prawno-duszpasterski. W kanonicznym badaniu przedślubnym należy więc zwracać szczególną uwagę na to właśnie źródło potencjalnej nieważności zamierzonego przez nupturientów małżeństwa²⁹.

H. Franceschi dostrzega konieczność właściwego rozumienia niezdolności konsensualnej (we wszystkich jej formach) przez duszpasterzy. Podkreśla przy tym, iż kodyfikując prawo naturalne, ustawodawca kościelny stawia w powołanym wyżej kanonie wymóg dysponowania przez nupturienta niezbędnym minimum zdolności konsensualnej. Duszpasterze jednak, jak podkreśla, powinni wspomagać narzeczonych w osiągnięciu dojrzałości nie tylko koniecznej (do ważnego zawarcia małżeństwa), by można było mówić o konsensie małżeńskim wolnym, odpowiedzialnym i osobowym, lecz również takiej dojrzałości, która daje gwarancję możliwości uzyskania sukcesu przez wspólnotę, którą zamierzają założyć³⁰.

Kanonista z *Santa Croce* zauważa również, że istnieją przypadki, w których duszpasterz, nie odmawiając całkowicie błogosławienia

²⁸ Zob. G. ERLEBACH, *È possibile prevenire le nullità matrimoniali per mancanza di un vero consenso? Prospettiva giurisprudenziale*, w: *Ammissione alle nozze e prevenzione della nullità del matrimonio*, s. 341-350.

²⁹ POCAŁUJKO, *La prevenzione della nullità del matrimonio*, s. 122.

³⁰ FRANCESCHI, *Preparazione al matrimonio e prevenzione della nullità*, s. 95-96.

małżeństwa, jasno doradzi nupturientom, by nie zawierali małżeństwa, które od samego początku zdaje się być „skazane” na niepowodzenie. Także w takiej sytuacji należy odnieść się do zainteresowanych z miłością, a jednocześnie być wiernym prawdzie, czyniąc to w poczuciu ostatecznego celu duszpasterstwa, którym jest *salus animarum*. W owym zadaniu właściwego rozeznania sytuacji duszpasterz powinien pamiętać, iż nie może naruszać fundamentalnego prawa do małżeństwa; czym innym jest odradzenie, a czym innym formalny zakaz. Poza tym, w rozstrzygnięciu wątpliwości co do zdolności psychicznej danej osoby czymś niemożliwym wydaje się uzyskanie w tym względzie pewności o istnieniu niezdolności bez dokładnej analizy przypadku, co zazwyczaj wymaga pomocy biegłego, jak to bywa w procesie o stwierdzenie nieważności małżeństwa z powodu niezdolności psychicznej jednej lub obu stron. I właśnie dlatego, gdy istnieją wątpliwości co do zdolności psychicznej nupturienta, duszpasterz powinien odradzić zawieranie małżeństwa, lecz nie zakazywać go. Nie dysponuje bowiem elementami technicznymi, które pozwoliłyby zdobyć pewność o niezdolności. Dopóki zaś nie stwierdzi się z całą pewnością, że dana osoba jest niezdolna, nie należy jej odmawiać małżeństwa, zgodnie z kan. 1058 KPK/83. Gdy jednak istnieją poważne przesłanki wzbudzające podejrzenie o niezdolność, czymś roztropnym będzie odniesienie się do ordynariusza miejsca, ten zaś – by zakazać małżeństwa – powinien zwrócić się o pomoc do biegłych, którzy potwierdziliby (lub nie) rzeczywistą niezdolność jednej czy obu stron³¹.

H. Franceschi wyraża również przekonanie, że jednym z obszarów kanonicznego porządku prawnego, w którym istnieje ryzyko naruszenia fundamentalnego prawa wiernego do małżeństwa, jest kan. 1095 KPK/83, rozumiany jako coś, czego się nie domniemywa u każdego kontrahenta, przy aplikowaniu pojęcia bardziej idealnego niż realistycznego małżeństwa³².

Gdy chodzi o przedmałżeńską konsultację z biegłymi, to P. Bianchi wyraża zapatrywanie, w myśl którego gdy u nupturienta podejrzewa

³¹ Tamże, s. 96; zob. także T. POCAŁUJKO, *La preparazione alle nozze e il diritto di contrarre un „matrimonio valido”*, w: *Matrimonio e famiglia in una società multireligiosa e multiculturale*, s. 85-86.

³² FRANCESCHI, *Preparazione al matrimonio e prevenzione della nullità*, s. 93.

się ewentualną niezdolność, która może dotyczyć przedmiotu zgody małżeńskiej lub samej zgody (jako aktu ludzkiego, wolnego, świadomego i dobrowolnego), czymś bardzo stosownym wydaje się, by duszpasterz odpowiedzialny za dopuszczenie do małżeństwa doradził nupturientowi poddanie się przedmałżeńskiemu badaniu specjalistycznemu. Podstawą prawną takiej rady (jeśli nie obowiązku) jest kan. 1066 KPK/83. Zachodzi jednak wątpliwość, dodaje kanonista mediolański i doświadczony oficjał Lombardzkiego Trybunału Regionalnego, czy przeprowadzający badanie przedślubne może wymagać tego rodzaju wizyty pod sankcją niedopuszczenia do zawarcia małżeństwa, w szczególności gdy weźmie się pod uwagę – na drodze analogii – przypadek wątpliwej impotencji (niezdolności naturalnej), w którym to, na mocy kan. 1084 § 2 KPK/83 nie można zabronić małżeństwa³³.

Mając na uwadze *ius connubii*, również U. Navarrete przyjmuje, że w przypadku wątpliwości co do niezdolności konsensualnej nupturienta – we wszystkich jej formach (kan. 1095, 1°-3° KPK/83) – należy stosować analogię w stosunku do wątpliwości odnośnie do przeszkody impotencji, w myśl powołanej wyżej normy prawnej³⁴.

Za trafną uznać należy konstatację T. Pocałujko, który zauważa, że jeśli duszpasterz wiedziałby uprzednio, tj. przed zawarciem małżeństwa, to, co poznał sędzia po zawarciu związku (w procesie *nullitatis matrimonii*), dopuszczenie do zawarcia małżeństwa stałoby się niewątpliwie niemożliwe, a *ius connubii* utraciłoby swoją decydującą rolę dopuszczając do małżeństwa w sposób ograniczony. Jednak częstsze kierowanie sprawy wątpliwej do biegłych nie powinno być wiązane bezpośrednio z naruszeniem prawa do małżeństwa, oczywiście z bardzo poważnym potraktowaniem określonego przypadku w celu ochrony instytucji małżeńskiej i samych zainteresowanych³⁵.

Na uwagę zasługuje również stanowisko, jakie zajmuje F. Gil de las Heras stwierdzając, że domniemanie o normalności psychicznej zawie-

³³ P. BIANCHI, *Nullità di matrimonio e difetti nella sua preparazione*, „Quaerni di Diritto Ecclesiale” 1 (1988), nr 2, s. 127-128; zob. także L. NATOLA, *La preparazione al matrimonio nell'ordinamento canonico*, La tipografica Varese, Romae 1983, s. 74-75.

³⁴ U. NAVARRETE, *Favore del diritto (Favor iuris)*, w: *Nuovo Dizionario di Diritto Canonico*, red. C. Coral Salvador, V. De Paolis, G. Ghirlanda, Edizioni Paoline, Cinisello Balsamo 1993, s. 495.

³⁵ POCAŁUJKO, *La prevenzione della nullità del matrimonio*, s. 203.

rających małżeństwo nie może być uznawane za równoważne z zakazem dochodzenia w tym zakresie (też normalności) z zastosowaniem dopuszczalnych środków, w tym ekspertyzy medycznej, której jednak nie można nakazać, a jedynie proponować³⁶.

Słuszna wydaje się sugestia M.E. Olmosa Ortegi, w myśl której w przypadku wątpliwości co do zdolności psychicznej nupturienta i nieskorzystania przezeń z konsultacji u specjalisty, duchowny – dopuszczając strony do zawarcia małżeństwa – powinien dokonać w protokole badania kanonicznego adnotacji o zaistniałych wątpliwościach³⁷.

Zarówno usilne zalecenie nupturientowi przez kapłana odpowiedzialnego za badanie kanoniczne poddania się badaniom specjalisty, jak również sięgnięcie do innych środków, które mogłyby uchylić wątpliwości co do zdolności psychicznej nupturienta (m.in. świadectwa jego krewnych czy relacje świadków), znajdują swoją podstawę prawną w dyspozycji kan. 1067 KPK/83, w której – poza wskazaniem kanonicznego badania przedślubnego oraz zapowiedziami – wspomina się również o „innych odpowiednich środkach” służących dochodzeniu przedślubnemu³⁸. Nie trzeba dodawać, że tego rodzaju środki mogą być aktualne także w wątpliwościach w odniesieniu do wad zgody małżeńskiej oraz przeszkód małżeńskich.

O trudnościach, z jakimi mogą spotkać się duszpasterze przeprowadzający kanoniczne badanie przedślubne odnośnie do kan. 1095, 1°-3° KPK/83 wspomina m.in. Episkopat Polski w instrukcji z 1986 r. Ustawodawca zaznacza, że niedopuszczenie danej pary narzeczonych do małżeństwa może mieć miejsce jedynie w przypadku istnienia pewności, iż weryfikuje się jedna z form niezdolności. W wypadku uzasadnionej wątpliwości, analogicznie jak w odniesieniu do przeszkody impotencji, „nie można zabraniać narzeczonym zawarcia małżeństwa, bo

³⁶ GIL DE LAS HERAS, *Valutazione della capacità per sposarsi*, s. 103.

³⁷ M.E. OLMOS ORTEGA, *Sentido del expediente matrimonial canónico en la sociedad de hoy*, „Revista Española de Derecho Canónico” 64 (2007), s. 582.

³⁸ Zob. G.P. MONTINI, *La responsabilità del parroco nell'indagine prematrimoniale*, „Quaderni di Diritto Ecclesiale” 1 (1988), nr 2, s. 111; C. WARNHOLTZ BUSTILLOS, *La problemática canónico-pastoral previa a la celebración del matrimonio*, „Revista Mexicana de Derecho Canónico” 9/2 (2003), s. 10; POCAŁUJKO, *La prevenzione della nullità del matrimonio*, s. 280.

ograniczałoby się w ten sposób ich uprawnienie naturalne, którego nie mogą być pozbawieni z powodu wątpliwego braku”³⁹.

3. Badanie w zakresie wad zgody małżeńskiej

Centralne miejsce zgody małżeńskiej w powstawaniu małżeństwa ma swoje konsekwencje w całym systemie kanonicznego prawa małżeńskiego, zarówno z punktu widzenia jurydycznego, jak i pastoralnego. Nic więc dziwnego, że w procesie przygotowania do małżeństwa, m.in. na etapie kanonicznego badania przedślubnego, sfera ta nabiera szczególnego znaczenia, zwłaszcza – jak zauważa P.J. Viladrich – po Soborze Watykańskim II⁴⁰. Natomiast Jan Paweł II, w alocucji do Roty Rzymskiej wygłoszonej 21 stycznia 1999 r. podkreślił poważną odpowiedzialność duszpasterzy w trosce o właściwe i solidne przygotowanie narzeczonych do małżeństwa. Tylko bowiem w ten sposób w umysłach tych, którzy zamierzają zawrzeć małżeństwo, mogą zaistnieć warunki intelektualne, moralne i duchowe konieczne do zrealizowania rzeczywistości naturalnej i sakramentalnej małżeństwa⁴¹. Właśnie owe warunki to nic innego, jak czynniki kształtujące prawidłową zgodę małżeńską.

Określonej wiedzy oraz znacznej wnikliwości duszpasterza wymaga więc badanie przedślubne w zakresie prawidłowości zgody małżeńskiej nupturientów. Każde pytanie zawarte w formularzu protokołu badań, poświęcone poszczególnym wadom tegoż konsensu, powinno posłużyć umiejętnemu i miarodajnemu upewnieniu się przez duchownego, iż każda ze stron – posiadając zdolność konsensualną – ma również właściwie ukształtowany konsens małżeński.

W badaniu, o którym mowa, chodzi o następujące wady zgody małżeńskiej: 1) brak wystarczającej wiedzy o małżeństwie (kan. 1096 § 1 KPK/83); 2) błąd co do tożsamości osoby lub co do przymiotu osoby (kan. 1097 §§ 1-2 KPK/83); 3) błąd co do przymiotu osoby spowod-

³⁹ *Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim*, s. 102, nr 65.

⁴⁰ P.-J. VILADRICH, *Matrimonio y sistema matrimonial de la Iglesia. Reflexiones sobre la mision del derecho matrimonial canonico en la sociedad actual*, „Ius Canonicum” 54 (1987), s. 529.

⁴¹ GIOVANNI PAOLO PP. II, *Dicorso alla Rota Romana del 21 gennaio 1999*, AAS 91 (1999), s. 627.

wany podstępem (kan. 1098 KPK/83); 4) błąd co do jedności, nierozzerwalności lub godności sakramentalnej małżeństwa (kan. 1099 KPK/83); 5) symulacja zgody małżeńskiej (kan. 1101 § 2 KPK/83); 6) powzięcie zgody małżeńskiej pod warunkiem (kan. 1102 §§ 1-2 KPK/83); 7) przymus i bojaźń (kan. 1103 KPK/83).

Z pewnością duszpasterz przeprowadzający badanie przedślubne nie napotka na trudności dotyczące minimum wiedzy nupturientów o małżeństwie (kan. 1096 § 1 KPK/83), podobnie jak w odniesieniu do błędu co do osoby (kan. 1097 § 1 KPK/83) oraz *error iuris* (kan. 1099 KPK/83). Gdy chodzi o ten ostatni, to należy zwrócić uwagę na wiedzę i przekonania (ewentualną determinację woli) osób niewierzących, ateistów albo wyznawców religii niekatolickiej, czy nie trwają w błędzie co do jedności, nierozzerwalności albo godności sakramentalnej małżeństwa⁴².

Natomiast w odniesieniu do pozostałych tytułów nieważności duchowny odpowiedzialny za badanie kanoniczne narzeczonych powinien dokładnie zbadać intencje i zamiary jednej i drugiej strony, tak by nie było żadnej wątpliwości, iż nie zachodzi jakakolwiek wada konsensu małżeńskiego. Rozpoznając stan faktyczny w obszarze poszczególnych wad, duchowny winien stawiać pytania wyjaśniające, jak to już wyżej powiedziano, tak by odpowiedzi narzeczonych pozwoliły mu miarodajnie uznać, iż konsens jednej i drugiej strony jest prawidłowy.

Gdy chodzi o błąd co do przymiotu osoby, to duszpasterz ma obowiązek zbadania, czy dany nupturient nie zamierzył (bezpośrednio i zasadniczo) jakiegoś przymiotu, który – jak mniema – posiada druga strona (zob. kan. 1097 § 2 KPK/83). Gdyby okazało się, że określony przymiot został zamierzony, wówczas należałoby nupturientowi wyjaśnić wpływ ewentualnego błędu na ważność małżeństwa oraz polecić dokonanie zweryfikowania takiego przymiotu u drugiej strony (oczywiście przy zastosowaniu godziwych środków, co może mieć znaczenie np. w odniesieniu do przymiotu dziewictwa kobiety).

Co się tyczy błędu spowodowanego podstępem (kan. 1098 KPK/83), obowiązkiem duszpasterza jest upewnienie się, że nuptu-

⁴² Zob. W. GÓRALSKI, *Kanoniczna zgoda małżeńska (kanony 1095-1107)*, Wydawnictwo Prawnicze i Ekonomiczne „Lex”, Gdańsk 1991, s. 109-116.

rient nie wprowadza w błąd drugiej strony: czy to w sposób tzw. pozytywny (podając fałsz) czy też tzw. negatywny (ukrywając prawdę) – co do przymiotu, który ze swojej natury może poważnie zakłócić wspólnotę życia małżeńskiego. Gdyby duszpasterz spotkał się z tego rodzaju zjawiskiem, ma obowiązek skłonienia nupturienta do wyjawienia prawdy drugiej stronie⁴³.

W instrukcji Episkopatu Polski z 1986 r. ustawodawca poleca zwrócenie uwagi na to, czy jedna ze stron „nie ukrywa przed drugą czegoś, co mogłoby w przyszłości zakłócić w sposób poważny życie ich wspólnoty małżeńskiej”⁴⁴; wskazuje jednocześnie (przykładowo) na przymioty, które mogą być podmiotem *deceptio dolosa*: niepłodność, zaawansowana skłonność do używania alkoholu, narkomania, ciąża z inną osobą, poważne obciążenia natury moralnej lub finansowej „będące konsekwencją dotychczasowego życia jednej ze stron”⁴⁵.

Szczegółnej uwagi kapłana, który przeprowadza badanie, wymaga zweryfikowanie intencji nupturientów w aspekcie jej zgodności z nauką Kościoła o małżeństwie: chodzi o upewnienie się, czy któraś ze stron pozytywnym aktem woli nie wyklucza samego małżeństwa (symulacja całkowita konsensu małżeńskiego) albo jakiegoś istotnego elementu małżeństwa lub jakiegoś istotnego przymiotu małżeństwa (kan. 1101 § 2 KPK/83).

Gdy chodzi o symulację całkowitą, w badaniu należy przekonać się, że każda ze stron rzeczywiście zamierza zawrzeć małżeństwo, wszelkie więc uzasadnione podejrzenia, że tak nie jest, powinny zostać całkowicie wyjaśnione.

Co się tyczy istotnych elementów małżeństwa, a więc skierowania go ku dobru małżonków oraz ku zrodzeniu i wychowaniu potomstwa, a także charakteru sakramentalnego tego związku (pomiędzy ochrzczonymi), to powinnością duszpasterza jest rzetelne zbadanie właściwego w tym względzie ukierunkowania woli jednej i drugiej strony. Ten sam

⁴³ Zob. tamże, s. 117-122.

⁴⁴ Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim, s. 103, nr 67.

⁴⁵ Tamże.

obowiązek odnosi się do istotnych przymiotów małżeństwa: jedności (implikującej wierność) i nierozzerwalności małżeństwa⁴⁶.

Zjawisko symulacji zgody małżeńskiej, tak całkowitej, jak i częściowej (we wszystkich jej odmianach) nie jest łatwe do skonstatowania w danym przypadku, stąd w instrukcji Episkopatu Polski z 1986 r. znalazła się dyspozycja polecająca duszpasterzowi stawianie pytań „kontrolnych” dotyczących poglądów i przekonań kontrahentów. „Jeżeli z odpowiedzi narzeczonych względnie skądinąd, czytamy w tym dokumencie, nasunie się podejrzenie, że narzeczeni zamierzają zawrzeć małżeństwo z intencją przeciwną nauce Kościoła, niech duszpasterz wyjaśni im tę naukę zaznaczając, że jeśli zawrą małżeństwo godzące w jakikolwiek sposób w jego ważność, dopuszczają się świętokradztwa i wplątują się w niekończącą się ilość grzechów. Niech im też wyjaśni i oświadczy, że duszpasterz nie może asystować przy takim ślubie, a zatajenie tych spraw [dotyczących symulacji – W.G.] na nic się nie przyda, bo małżeństwo zawarte w złych intencjach i tak nie będzie ważne”⁴⁷.

Mając na uwadze praktykę sądowniczą, można postulować szczególne „zaostrzenie” uwagi duszpasterzy w odniesieniu do symulacji całkowitej oraz symulacji częściowej w postaci wykluczenia nierozzerwalności małżeństwa⁴⁸. Według P. Bianchiego i T. Pocałujko, bardzo często przedmiotem symulacji częściowej są ponadto: dobro potomstwa, wierność i sakramentalność⁴⁹.

W stosunku do wady konsensu w postaci małżeństwa zawartego pod warunkiem (kan. 1102 §§ 1-2 KPK/83) należy powiedzieć, że w przypadku postawienia przez nupturienta warunku co do przyszłości, prowadzący badanie kanoniczne winien odwieść go od postawienia warunku, w przeciwnym zaś razie nie może zakwalifikować go do małżeństwa. Natomiast na postawienie warunku dotyczącego teraz-

⁴⁶ Zob. GÓRALSKI, *Kanoniczna zgoda małżeńska*, s. 130-198.

⁴⁷ Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim, s. 103-104, nr 69; zob. GÓRALSKI, *Kanoniczna zgoda małżeńska*, s. 130-198.

⁴⁸ Zob. POCAŁUJKO, *La prevenzione della nullità del matrimonio*, s. 242-243.

⁴⁹ P. BIANCHI, *La valutazione dell'esistenza di un vero consenso nell'ammissione al matrimonio*, w: *Ammissione alle nozze e prevenzione della nullità del matrimonio*, s. 206; POCAŁUJKO, *La prevenzione della nullità del matrimonio*, s. 238.

niejszości lub przeszłości wymagane jest pisemne zezwolenie (*ad licentiam*) ordynariusza miejsca (kan. 1102 § 3 KPK/83)⁵⁰. Wcześniej jednak duchowny powinien poznać przyczyny postawienia warunku oraz ocenić jego zasadność.

Gdy chodzi wreszcie o przymus i bojaźń (kan. 1103 KPK/83), to duchowny ma obowiązek dokładnego ustalenia, czy jedna i druga strona przystępuje do małżeństwa z pełną swobodą, a więc całkowicie dobrowolnie, tj. bez żadnego przymusu (ciężkiego, zewnętrznego, wywołanego nawet nieumyślnie, od którego można się uwolnić jedynie przez zawarcie małżeństwa)⁵¹. W instrukcji Episkopatu Polski z 1986 r. zwrócono uwagę na sytuację, w której kobieta znajduje się w stanie odmiennym, co może budzić podejrzenie, że okoliczność ta stała się przyczyną presji (przede wszystkim ze strony jej rodziców) zmierzającej do skłonienia nupturientki do zawarcia małżeństwa z ojcem mającym się urodzić dziecka. „Dlatego niech duszpasterz, czytamy w powołanym dokumencie, delikatnie zapyta, czy komuś nie zależy na zawarciu tego małżeństwa i czy narzeczeni osobiście i bez żadnego ubocznego wpływu decydują się na ten krok, który jest realizacją ich uprawnienia naturalnego. Niech duszpasterz nie zadowolony się przeczącymi odpowiedziami, lecz niech zada inne jeszcze pytania, zależnie od okoliczności, które zna, by pełniej wyjaśnić konkretną sytuację, szczególnie tam, gdzie można podejrzewać ograniczenie wolności kwalifikowanej, czyli wymaganej przez prawo kościelne. By tym łatwiej wykryć prawdę, duszpasterz powinien oświadczyć narzeczonemu, że z podanych mu informacji skorzysta oględnie i dyskretnie, a strona, której wolność zgody małżeńskiej jest zagrożona, nie dozna stąd żadnej przykrości”⁵². Duszpasterz winien pamiętać, iż w każdym przypadku przymusu i bojaźni kwalifikowanej musi występować jakaś poważna groźba, poza bojaźnią tzw. szacunkową (*timor reverentialis*), o której to figurze prawnej nie może zapomnieć.

⁵⁰ Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim, s. 104, nr 69; zob. GÓRALSKI, *Kanoniczna zgoda małżeńska*, s. 199-210.

⁵¹ Zob. GÓRALSKI, *Kanoniczna zgoda małżeńska*, s. 211-242.

⁵² Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim, s. 102-103, nr 66.

Jeszcze raz wypada podkreślić, iż w tym, co odnosi się do wad zgody małżeńskiej, w kanonicznym badaniu przedślubnym wymaga się odpowiedzialnego zaangażowania tego, który je przeprowadza.

4. Uwagi końcowe

Zawarcie małżeństwa kanonicznego, implikujące podjęcie dojrzałej decyzji przez mężczyznę i kobietę, jest aktem prawnym o szczególnym znaczeniu. Nic też dziwnego, że zwrócenie się przez narzeczonych do kompetentnego duszpasterza (zob. kan. 1115 KPK/83) o pobłogosławienie ich związku, co stanowi wyraz ich woli urzeczywistnienia przyśługującego im *ius connubii*, wymaga uprzedniego zbadania, czy – w myśl zwrotu wpisanego do kan. 1057 § 1 KPK/83 „iure habiles” – mają zdolność do zawarcia małżeństwa. Dokładniej określa to kan. 1066, wymagając upewnienia się, że nic nie stoi na przeszkodzie do ważnego i godziwego zawarcia tego związku. Jakkolwiek nie należy w żaden sposób lekceważyć wymogów stawianych przez ustawodawcę *ad liceitatem matrimonii*, to jednak czymś niewątpliwie istotnym jest tutaj zdobycie przez duszpasterza pewności o tym, że nic nie stoi na przeszkodzie *ad validitatem matrimonii*.

Ustalenie przez proboszcza lub innego duszpasterza (kan. 1070 KPK/83) tego, iż nic nie sprzeciwia się ważnemu zawarciu przez narzeczonych związku małżeńskiego, dokonuje się w ramach kanonicznego badania przedślubnego, o którym w kann. 1067 i 1070 KPK/83. Badanie to powinno być przeprowadzone bardzo starannie i w poczuciu odpowiedzialności za podjętą decyzję finalną. Niemalą rolę może tu odegrać troska biskupów diecezjalnych wyrażająca się w częstym przypominaniu duszpasterzom parafialnym o należytych traktowaniu przez nich owej czynności prawno-duszpasterskiej, wszak praktyka w tym zakresie pozostawia wiele do życzenia.

Kanoniczne badanie przedślubne, które ma prewencyjnie zapobiegać wysoce negatywnemu zjawisku zawierania małżeństw nieważnych, winno stanowić przede wszystkim rodzaj dialogu między duszpasterzem a nupturientami, który to dialog wymaga od duchownego umiejętności stawiania pytań i uważnego słuchania odpowiedzi. Pytania powinny być jasne, a więc dostosowane do możliwości percepcyjnych stron, w przeciwnym wypadku staje się ono monologiem.

W szczególności chodzi o to, by – jak to wyżej akcentowano – duchowny odpowiednio wyjaśniał pytania protokołu i stawiał pytania dodatkowe, upraszczające te pierwsze; niezbędne jest przy tym pozostawienie nupturientowi chwili czasu na zastanowienie się⁵³. Ważne jest i to, by każde z narzeczonych mogło swobodnie i szczerze wypowiedzieć się, co uwarunkowane jest m.in. osobnym badaniem jednej i drugiej strony, co z naciskiem wypada podkreślić⁵⁴. Duże znaczenia ma również przysięga nupturientów *de veritate dicenda*, którą można stosować. Nie sposób też nie wspomnieć i o tym, że prowadzący badanie (przy założeniu, że zna dobrze kanoniczne prawo małżeńskie) powinien być „trochę” psychologiem, by z wypowiedzi osób badanych mógł „odczytać” ich prawdziwe intencje.

Warto dodać, że – mając na uwadze nierzadkie przypadki występowania u nupturientów podczas badania przedślubnego oznak braku prawdziwej zgody małżeńskiej – niektórzy przedstawiciele doktryny dostrzegają możliwość angażowania psychologów i psychiatrów w przygotowaniu pytań, na które przyszli małżonkowie mają odpowiadać. Chodziłoby tutaj o zapobieganie przede wszystkim symulacji, bojaźni i warunkowi. Taki jednak środek nie jest wystarczający, gdy ma się na względzie szeroką panoramę przyczyn nieważności, które dzisiaj najczęściej występują. Na rzecz bardziej radykalnej reformy badania przedmałżeńskiego przemawia fakt, że jest możliwe symulowanie również braku anomalii psychicznych (przez ich ukrywanie). Tego rodzaju fałszowanie rzeczywistości nie byłoby jednak tak łatwe do urzeczywistnienia, gdyby nupturient stanął przed badającym go biegłym, który przygotował pytania. Podnosząc ten problem, F. Gil de Las Heras zauważa, że w sprawach o nieważność małżeństwa biegły może stosunkowo łatwo upewnić się, czy chodzi o osobę normalną czy też dotkniętą jakąś anomalią; w tym drugim przypadku określa nawet rodzaj anomalii, jej naturę i ciężkość. Otóż biegły może uzyskać takie dane również w badaniu przedślubnym. Można więc pytać, dlaczego jest czymś dość prostym zweryfikowanie tego w procesie *nullitatis matri-*

⁵³ Zob. M.U. ONYEKURU, *Preparation for Marriage: canonical prospective*, Pontificia Università Lateranense, Rome 2004, s. 213; POCAŁUJKO, *La prevenzione della nullità del matrimonio*, s. 273-274.

⁵⁴ BIANCHI, *Nullità di matrimonio*, s. 130-131.

monii, natomiast czymś bardziej trudnym miałyby być dokonanie tego w procesie przygotowania do małżeństwa. Jeżeli jednym z celów dochodzenia przedmałżeńskiego jest upewnienie się co do istnienia jakiegoś faktu, który może uczynić nieważnym małżeństwo, to prawdopodobieństwo odkrycia w sposób bardziej skuteczny anomalii, którymi mogą być obciążone strony, wskazuje na wystarczający motyw dla wypracowania aktualnych kwestionariuszy, które mogłyby w tym znacząco pomóc. Należałoby więc przygotować pytania bardziej techniczne i konkretne, czemu służyłby wkład psychologa i psychiatry, w celu uniknięcia tego, że dana para narzeczonych nieważnie zawrze małżeństwo. W myśl tego, co powiedziano wyżej, nie chodzi tutaj o zakaz zawierania małżeństwa, lecz o zagwarantowanie najlepszego rozwiązania. Analogiczny kwestionariusz można by przygotować także dla świadków⁵⁵.

Niewątpliwie, problem prewencyjnego zapobiegania nieważności małżeństwa na drodze kanonicznego badania przedślubnego zasługuje na głębsze pochylenie się nad nim.

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa

- BENEDETTO PP. XIV, Discorso alla Rota Romana del 22 gennaio 2011, AAS 103 (2011), s. 108-113.
- BENEDETTO PP. XIV, Discorso alla Rota Romana del 28 gennaio 2006, AAS 98 (2006), s. 135-138.
- BENEDICTUS PP. XVI, Adhortatio apostolica postsynodalis Sacramentum caritatis de Eucharistia vitae missionisque Ecclesiae fonte et culmine (22.02. 2007), AAS 99 (2007), s. 105-180.
- BENEDICTUS PP. XVI, Litterae apostolicae motu proprio datae quaedam in Codice Iuris Canonici immutantur Omnium in mentem (26.10.2009), AAS 102 (2010), s. 8-10.

⁵⁵ GIL DE LAS HERAS, *Valutazione della capacità per sposarsi*, s. 90-92; POCAŁUJKO, *La prevenzione della nullità del matrimonio*, s. 276-277.

- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984.
- CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA, Il matrimonio Canonico. Decreto generale (05.11.1990), *Enchiridion CEI* 4 (1986-1990), s. 1317-1322.
- Dyrektorium Duszpasterstwa Rodzin Konferencji Episkopatu Polski (01.05.2003), Warszawa 2003.
- GIOVANNI PAOLO PP. II, Dicorso alla Rota Romana del 21 gennaio 1999, AAS 91 (1999), s. 622-627.
- Instrukcja Episkopatu Polski o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim (05.09.1986), *Miesięcznik Pasterski Płocki* 72 (1987), nr 3, s. 81-115.
- Instrukcja Episkopatu Polski w sprawie duszpasterstwa małżeństw o różnej przynależności kościelnej (11.03.1987), *Miesięcznik Pasterski Płocki* 72 (1987), nr 3, s. 115-124.
- Instrukcja Konferencji Episkopatu Polski dla duszpasterzy dotycząca małżeństwa konkordatowego (22.10.1998), w: W. GÓRALSKI, Zawarcie małżeństwa konkordatowego w Polsce, Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej, Warszawa 1998, s. 129-137.
- IOANNES PAULUS PP. II, Adhortatio apostolica Familiaris consortio de Familiae christianae muneribus in mundo huius temporis (22.11.1981), AAS 74 (1982), s. 81-191; tekst polski: Adhortacja apostolska „Familiaris consortio” Ojca świętego Jana Pawła II do biskupów, kapłanów i wiernych całego Kościoła katolickiego o zadaniach rodziny chrześcijańskiej w świecie współczesnym, Kuria Diecezjalna, Częstochowa 1982.
- PONTIFICIO CONSIGLIO PER LA FAMIGLIA, La preparazione al matrimonio (13.05.1996), *Enchiridion Vaticanum* 15 (1996), s. 481-513.
- Ustawa z dnia 24 lipca 1998 r. o zmianie ustaw – Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks postępowania cywilnego, Prawo o aktach stanu cywilnego, ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. Nr 117, poz. 757.

Literatura

- BIANCHI PAOLO, Nullità di matrimonio e difetti nella sua preparazione, *Quaderni di Diritto Ecclesiale* 1 (1988), nr 2, s. 126-132.
- EJEH BENEDICT N., Ammissione alle nozze. La „misericordia preventiva” della normativa e della pastorale prematrimoniali, w: Misericordia e diritto nel matrimonio. Giornata di studio, Roma 22 maggio 2014, red. C.J.Errázuriz, M.A. Ortiz, Edusc – Edizioni Univeristà della Sabta Croce, Roma 2014, s. 47-66.
- ERLEBACH GRZEGORZ, È possibile prevenire le nullità matrimoniali per mancanza di un vero consenso? Prospettiva giurisprudenziale, w: Ammissione alle nozze e prevenzione della nullità del matrimonio, red. M.A. Ortiz, Giuffrè, Milano 2005, s. 341-350.
- FRANCESCHI F. HÉCTOR, Preparazione al matrimonio e prevenzione della nullità, w: Verità del consenso e capacità di donazione. Temi di diritto matrimoniale e processuale canonico, red. H. Franceschi F., M.A. Ortiz, Univeristà della Santa Croce, Roma 2009, s. 63-102.
- GHISONI LINDA, La prevenzione della nullità del matrimonio nella preparazione immediata alle nozze, w: Matrimonio e famiglia in una società multireligiosa e multiculturale. Giornata Accademica e Solenne Atto Accademico della Pontificia Università Gregoriana 10 marzo 2011, red. J. Kowal, M. Kovač, Gregorian & Biblical Press, Roma 2012, s. 53-77.
- GIL DE LAS HERAS FELICIANO, Preparación para el matrimonio: aspectos jurídicos y pastorales, w: Forma jurídica y matrimonio canónico, red. R. Rodriguez-Ocaña, Eunsa – Ediciones Universidad de Navarra, Pamp-lona 1998, s. 13-42.
- GIL DE LAS HERAS FELICIANO, Valutazione della capacità per sposarsi nell’ammissione al matrimonio, w: Ammissione alle nozze e prevenzione della nullità del matrimonio, red. M.A. Ortiz, Giuffrè, Milano 2005, s. 77-104.
- GIRAUDO ALESSANDRO, L’impedimento di età nel matrimonio canonico (can. 1083). Evoluzione storica e analisi delle problematiche attuali della dottrina e della prassi, Pontificia Università Gregoriana, Roma 2007.
- GÓRALSKI WOJCIECH, Kanoniczna zgoda małżeńska (kanony 1095-1107), Wydawnictwo Prawnicze i Ekonomiczne „Lex”, Gdańsk 1991.

- GÓRALSKI WOJCIECH, Zawrzeć małżeństwo – czy tylko prawo? Ze spotkania Benedykta XVI z Rotą Rzymską, *Miesięcznik Pastorski Płocki* 96 (2011), nr 3, s. 160-161.
- MONETA PAOLO, Diritto al matrimonio e impedimenti matrimoniali, w: *Gli impedimenti al matrimonio canonico. Scritti in memoria di Ermanno Graziani*, Libreria Edictrice Vaticana, Città del Vaticano 1989, s. 15-28.
- MONTINI G. PAOLO, La responsabilità del parroco nell'indagine prematrimoniale, *Quaderni di Diritto Ecclesiale* 1 (1988), nr 2, s. 110-117.
- NATOLA LIVIO, La preparazione al matrimonio nell'ordinamento canonico, *La tipografica Varese*, Romae 1983.
- NAVARETE URBANO, Favore del diritto (Favor iuris), w: *Nuovo Dizionario di Diritto Canonico*, red. C. Coral Salvador, V. De Paolis, G. Ghirlanda, Edizioni Paoline, Cinisello Balsamo 1993, s. 494-499.
- NAVARETE URBANO, Gli impedimenti relativi alla dignità dell'uomo: aetas, raptus, crimen, w: *Gli impedimenti al matrimonio canonico. Scritti in memoria di Ermanno Graziani*, Libreria Edictrice Vaticana, Città del Vaticano 1989, s. 71-94.
- OLMOS ORTEGA MARÍA E., Sentido del expediente matrimonial canónico en la sociedad de hoy, *Revista Española de Derecho Canónico* 64 (2007), s. 561-605.
- ONYEKURU MICHAEL U., *Preparation for Marriage: canonical prospective*, Pontificia Università Lateranense, Rome 2004.
- PANIZO ORALLO SANTIAGO, *La inmadurez de la persona y el matrimonio*, Universidad Pontificia de Salamanca, Salamanca 1996.
- PELLEGRINO PIERO, *L'impedimento d'impotenza nel matrimonio canonico*, G. Giappichielli Editore, Torino 2004.
- POCŁUJKO TOMASZ, La preparazione alle nozze e il diritto di contrarre un „matrimonio valido”, w: *Matrimonio e famiglia in una società multireligiosa e multiculturale. Giornata Accademica e Solenne Atto Accademico della Pontificia Università Gregoriana 10 marzo 2011*, red. J. Kowal, M. Kovač, Gregorian & Biblical Press, Roma 2012, s. 79-87.
- POCŁUJKO TOMASZ, La prevenzione della nullità del matrimonio nella preparazione e nell'ammissione alle nozze con una considerazione del con-

tributo dei tribunali ecclesiastici, Pontificia Università Gregoriana, Roma 2011.

SAMMASSIMO ANNA, Definizione giuridica del matrimonio e preparazione pastorale ad esso, w: *Famiglia e matrimonio di fronte al Sinodo. Il punto di vista dei giuristi*, red. O. Fumagalli Carulli, A. Sammassimo, Vita e Pensiero, Milano 2015, s. 413-434

VELA LUCA, Età per il matrimonio (*Aetas ad matrimonium*), w: *Nuovo Dizionario di Diritto Canonico*, red. C. Coral Salvador, V. De Paolis, G. Ghirlanda, Edizioni Paoline, Cinisello Balsamo 1993, s. 473-475.

VILADRICH PEDRO-J., Matrimonio y sistema matrimonial de la Iglesia. Reflexiones sobre la mision del derecho matrimonial canonico en la sociedad actual, *Ius Canonicum* 54 (1987), s. 495-534.

WARNHOLTZ BUSTILLOS CARLOS, La problemática canónico-pastoral previa a la celebración del matrimonio, *Revista Mexicana de Derecho Canónico* 9/2 (2003), s. 93-104.

Problem prewencyjnego zapobiegania nieważności małżeństw na drodze kanonicznego badania przedślubnego

Streszczenie

Rosnąca wciąż wśród katolików liczba małżeństw nieudanych, rozwodów oraz spraw wnoszonych do trybunałów kościelnych o stwierdzenie nieważności małżeństwa skłania do refleksji nad jakością przygotowania kandydatów do zawarcia tego związku. Jakkolwiek znaczące jest przygotowanie dalsze i bliższe do małżeństwa, to jednak gdy chodzi o zapobieganie nieważności małżeństw, szczególną rolę należy tutaj przypisać przygotowaniu bezpośredniemu. Obejmuje ono m.in. kanoniczne badanie przedślubne, które stanowi doniosły moment dokonania weryfikacji zdolności prawnej narzeczonych do zawarcia małżeństwa, stosownie do kan. 1066 KPK/83, który wymaga, by przed zawarciem małżeństwa duchowny upewnił się, że nic nie stoi na przeszkodzie do jego ważnego i godziwego zawarcia. Najbardziej istotne w tym badaniu wydaje się weryfikowanie wymogów niezbędnych do ważnego zawarcia małżeństwa. Badanie to powinno być przeprowadzone bardzo starannie i w poczuciu odpowiedzial-

ności za podjętą decyzję końcową duchownego; powinno stanowić przede wszystkim rodzaj dialogu między duchownym a narzeczonymi.

Szczególnym przedmiotem badania przedślubnego są przeszkody małżeńskie (ustalenie, czy nie zachodzą pomiędzy narzeczonymi), zdolność psychiczna narzeczonych (czy ją mają) oraz wady konsensu małżeńskiego (czy nie występują u jednej lub drugiej strony).

Niewątpliwie, problem prewencyjnego zapobiegania nieważności małżeństwa na drodze kanonicznego badania przedślubnego zasługuje nad głębsze pochylenie się nad nim.

Słowa kluczowe: kanoniczne badanie przedślubne, małżeństwo, narzeczeni, duchowny

The Issue of Preventing the Nullity of Marriage Through Canonical Pre-marriage Interview

Summary

The growing number of unhappy Catholic marriages, divorces and cases brought before court Christian to annul marriage leads to a reflection on the quality of preparation of persons who are to contract marriage. Even though remote and proximate preparation for marriage is of great importance here, direct preparation to marriage plays a particularly important role. It includes among others canonical pre-marriage interview, which is a proud moment during which it is verified if the future spouses are legally capable of contracting marriage in line to canon 1066 of the Code of the Canon Law, which requires a priest to make sure that nothing prevents the future spouses to contract legal marriage before it the ceremony takes place. The verification of requirements which have to be met to contract marriage seems to be the most important part of this interview. It should be carried out very carefully and with a sense of responsibility for the final decision taken by the priest; above all, it should be a kind of a dialogue between future spouses and the priest.

The specific matter of the pre-marriage interview are marriage obstacles (determination if there are any between future spouses), future spou-

ses' physical capability (if they have it) and the disadvantages of marriage consensus (if there are any in one or the other party).

The issue of preventing the nullity of marriage through canonical pre-marriage interview without a doubt deserves more in-depth reflection.

Key words: canonical pre-marriage interview, marriage, future spouses, priest

Information about Author: REV. WOJCIECH GÓRALSKI, J.C.D., Professor – Head of Department of Ecclesiastical Family Law, Faculty of Canon Law at University of Stefan Cardinal Wyszyński in Warsaw, ul. Dewajtis 5, 01-815 Warsaw, Poland; e-mail: w_goralski@wp.pl